

Bodem, Erfgoed en Diversiteit.

Hanneke van den Ancker

“Raising Awareness“

We zijn net terug van een vergadering met het ENSA netwerk, het European Network on Soil Awareness in Osnabrück dat voorjaar 2009 is opgericht. Daarmee vormen de bodemkundigen als laatste aardwetenschappers een netwerk dat zich in Europees verband verenigt rond het verbeteren van maatschappelijk bewustzijn. De geologen en geomorfologen werken al ruim tien jaar in Europese werkverbanden aan dergelijke zaken.

We hebben er ook gesproken over de moeizame weg om tot een EU bodembeleid te komen. Er is acht jaar voorbereidend werk gedaan, waarbij alle partijen zijn gehoord. We begrijpen eerlijk gezegd de blokkerende minderheid niet, waartoe ook Nederland en Duitsland behoren. Er is afgesproken om in EU verband naar milieuwetgeving te streven. Zo komt er ook een gelijke concurrentiekracht, een *level playing field*. Op dit moment hebben 23 van de 27 EU landen geen bodemwetgeving! Vreemd genoeg wordt de Europese bodemwet tegengehouden door landen met een goede bodemwetgeving, landen die in de praktijk weinig hinder van de nieuwe wetgeving zullen ondervinden, maar die zo wel een bodemwetgeving blokkeren voor de landen waar die ontbreekt. Daarnaast bevat de EU Soil Directive ook handvatten voor nieuwe duurzame benaderingen, iets wat onze overheden toch lijken te ambiëren gezien de bijna dagelijkse berichten over duurzaamheid in de krant. Na deze beschouwingen gingen we over tot waarvoor we werkelijk bijeen gekomen waren: het opstarten van gezamenlijke ‘bodem-awareness’ initiatieven.

Bodem, beleid, diversiteit

Bovenstaand voorbeeld is exemplarisch voor de manier waarop ik samen met Pim (Jungerius) en met ondersteuning van vele anderen de laatste tien jaar een groot deel van mijn tijd aan bodem hebben besteed. Bodem zoals bodem wordt gehanteerd in beleidskringen. Bodem verbreed tot ‘*soilscapes*’, dragers van cultuur- en natuurlandschappen maar ook de ongeconsolideerde bovengrond en de ‘*outcrops*’. Vooral de zorg voor deze bodem in de ruimtelijke ordening, de *geodiversiteit*, en het behoud van *aardkundig erfgoed* waren daarbij de aandachtspunten.

Geodiversiteit is een relatief nieuw begrip, dat begin jaren 90 van de vorige eeuw in Australië opdook. Misschien een vervolg op de in de jaren ‘80 verdwenen ‘*CSIRO land system approach*’? Geodiversiteit staat voor meer dan alleen de zorg voor het aardkundig erfgoed, het staat ook voor een duurzame ruimtelijke inrichting gebaseerd op kennis van bodem, geomorfologie, geologie en aardkundige processen, evenals hun samenhang met natuur, cultuur en cultuurhistorie. Regionale en praktische kennis die een dertigtal jaren geleden nog volop aanwezig was in Nederland, maar die nu grotendeels is verdwenen.

Over de omschrijving van het begrip is zoals in wetenschappelijke kringen gebruikelijk het nodige gesteggel. Niet alle aardwetenschappers voelen zich ook door ‘samenhangen’ aangesproken. Maar wereldwijd komen er steeds meer aardwetenschappers die het belang ervan inzien en zich erdoor voelen aangesproken.

Juist die integratie van landschapsvormende factoren boeit mij als landschapsecoloog. Zoals een gebied geleidelijk zijn geheimen prijs geeft als ik met mijn onderzoek bezig ben. Eerst de bestudering van de historische kaarten, dan de opbouw van de geomorfologie,

geologie en bodems. De locaties die collegae ecologen en cultuurhistorici als waardevol aangeven blijken dan logisch, als puzzelstukjes, op hun plaats te vallen. Overigens ontstond die interesse in praktisch toepasbaar puzzelen bij mij op de middelbare school, al betrof het toen vooral het in elkaar zetten van een telefoon, de opbouw van een olieveld, de wereld achter de atlanten en wereldwijde klimaatsystemen. Van bodems kregen wij in die tijd nauwelijks iets mee, misschien wat exotisch klinkende bodemnamen gecombineerd met enkele fotobeelden.

Ja zeker, maatschappelijk profileren!

Hoe zijn we tenslotte zo diep in zaken als erfgoed, het maatschappelijk debat en de rol van de vakorganisaties verzeild geraakt? Tien jaar geleden, net terug van twee jaar onderwijs en erosie karteren aan de Moi Universiteit in El Doret Kenia, viel ik midden in een heftige discussie binnen het bestuur van de KTFG, de Kring voor Toegepaste Fysische Geografie: “gaan we verder met aardkundige waarden of niet, en moet een vakorganisatie een dergelijke maatschappelijke discussie ambiëren?”. Voor LNV was net een verkennende opdracht van drie maanden uitgevoerd op basis van de vraag welke organisaties, op basis van hun doelstelling, een effectieve lobby voor aardkundig beleid zouden kunnen ondersteunen. Toen was echter bij het LNV geld op, de varkenspest was uitgebroken! Ik zag hier een belangrijke taak voor een vakorganisatie. Wie anders kan een dergelijke rol opnemen? Na emotionele discussies kwam er een zelfstandig Platform Aardkundige Waarden (PAW) met een startsubsidie van LNV en een Werkgroep Aardkundige Waarden (WAW) met wisselende teams vrijwilligers om met elkaar concrete producten te maken. Nog weer later werd daar een adviescommissie aan toegevoegd.

Vanaf 2004 ontstonden er sterke banden met Europese netwerken van geologen, geomorfologen en bodemkundigen die op deze terreinen werkzaam waren, en gingen we verder onder de naam Geoheritage NL. Met ondersteuning van elf van deze Europese en internationale groepen kregen we het via het ‘*Manifesto on Earth Heritage and Geodiversity*’ voor elkaar dat het onderwerp aardkundig erfgoed onderdeel werd van het Europese bodembeleid. Mede daarom ook onze interesse in de voortgang van de EU Soil Directive. Achteraf bezien waren dit waarschijnlijk de eerste meest duidelijke maatschappelijke stappen van de aardwetenschappen in Nederland. Andere netwerken van aardwetenschappers richten zich vooral op interne wetenschappelijke deelvragen of op geïnteresseerde amateurs.

Nog steeds geen gelopen race

Zelf dachten we toen onze boodschap op tafel lag, dat we klaar waren en het ministerie overtuigd was. LNV had ons immers deze rol gegeven als wetenschappelijk experts. Als wetenschappers waren we gewend klaar te zijn na rapportage van het onderzoek. Dat een maatschappelijk debat heel anders werkt en dat het aandacht vragen en krijgen van de politiek volgens heel andere regels verloopt is iets dat we de afgelopen jaren hebben geleerd.

Anders dan ecologen en cultuurhistorici, waar groepjes enthousiastelingen inmiddels al ruim 100 jaar voor ‘hun onderwerp’ opkomen, lijken aardwetenschappers liever buiten een maatschappelijk debat te blijven. Weliswaar begon een eeuw geleden geoloog Eli Heimans met bescherming van erfgoed, maar waarschijnlijk kreeg hij daarbij te weinig steun. In elk geval eindigde het initiatief met de benoeming van twee te beschermen monumenten, om pas eind jaren zeventig het begrip bescherming weer begon op te duiken in kringen van de ruilverkaveling. Henk Visscher en later Gerard Gonggrijp waren daarbij de trekkers. Ze werden breed ondersteund door de regionale kantoren van bodemkartering en geologische dienst. Maar verder dan inventarisaties van waardevolle gebieden kwam het toen niet. En nog

steeds zijn de maatschappelijk profilering van de Nederlandse aardwetenschappen en de zorg voor geodiversiteit en aardkundig erfgoed geen gelopen races.

Rol van vakorganisaties

Waar accountants en medici actieve vakorganisaties hebben die zorgen voor de kwaliteit van hun beroep en deelnemen aan het maatschappelijke debat, en biologen met elkaar een toch relatief krachtig natuurbeleid van de grond kregen, hebben aardwetenschappers het daar dus moeilijk mee. Archeologen en cultuurhistorici pakten dit proces vrij recent weer iets anders aan. Zij gebruikten hun netwerk en een Europese wet om beleid, een geldpot en aandacht voor hun onderwerp te genereren. Landschapsarchitecten en ruimtelijke ordenaars timmeren de laatste jaren hard aan een beleid voor landschap. In navolging van de cultuurhistorici gebruiken zij daarbij de in 2005 door Nederland ondertekende Europese Landschapsconventie. Ze zoeken in het kader van het Belvédère initiatief strategische allianties met de bouwwereld, cultuurhistorici en ecologen. Ze promoten middels ‘behoud door ontwikkeling’ vooral het nieuw gemaakte landschap. Logisch vanuit hun interesseveld.

In Europa

De Europese aardwetenschappelijke vakorganisaties hebben de discussie over wel of geen maatschappelijk debat achter zich gelaten. De Europese Federation of Geologists, het Europese koepel van de nationale vakorganisaties, profileert zich er juist mee. Ze werken naar Europese standaards voor de professie. De EFG heeft een kantoor in Brussel en participeert in de adviesronden om tot EU wetgeving te komen, maar geven ook ongevraagd beleidsadviezen.

Het succes van de European Geoparks Netwerk (EGN) is ongekend groot. Opgericht in 2000 participeert deze groep inmiddels in een wereldwijd netwerk (Global Geopark Network) van meer dan 57 officieel door de Unesco erkende geoparken, waarvan 33 in Europa. Duitsland en Engeland voeren de lijst aan. Deze Unesco geoparken streven naar een duurzame sociaal-economische samenwerking met de regio, met veel aandacht voor educatie, toeristische ontwikkeling en productinnovatie. Elke regio dient een voor Europa bijzonder aardkundig erfgoed te bezitten en een ‘*unique selling point*’ aan te geven. Lokaal en bestuurlijk draagvlak zijn voor een geopark onontbeerlijk. Als verdere spin-off van de EGN en GGN activiteiten zijn er nationale geopark netwerken ontstaan o.a. in Duitsland, China (met 150! parken) en Japan, evenals vele kleine autonome door niemand officieel erkende geoparkjes.

De bodemkundigen hebben sinds voorjaar 2009 hun ENSA European Network for Soil Awareness. ProGEO en de International Association of Geomorphologists (IAG) zijn al jaren bezig met het in beeld brengen van het Europees belangrijk aardkundig erfgoed middels inventarisaties en discussies over criteria, evenals het stimuleren van nationaal beschermingsbeleid. IAG en EGN stimuleren bovendien post-academische opleidingen op dit vlak, veelal in de vorm van ‘*summer schools*’ in Portugal of Griekenland.

Samen sterk

De eerste jaren na de oprichting van PAW en WAW stonden vooral in het teken van een snel stijgende bewustwording van de eigen aardkundige achterban en de bodemwereld van nationale overheden, natuurbeheerders en provincies. Daarna liep het moeizamer. We kozen vaak de ‘Calimero-opstelling’: we zijn slechts een kleine groep vrijwilligers die aandacht vragen. Daarmee vingen we altijd bot. “De aardwetenschappers zullen er zelf voor

moeten zorgen dat hun onderwerp op de agenda komt middels draagvlak bij politiek en de Nederlandse bevolking. Alleen met feesten en rampen zijn we als overheid van de partij.” waren leerzame antwoorden. Toch resulteerde dit ‘Calimero-gedrag’ na enkele jaren in een Nota Ruimte waarin de aardkundige waarden werden genoemd, een serie kennisdocumenten, een herziening van bestaande inventarisaties, werden aardkundige waarden onderdeel van het beleid voor de nationale landschappen, kwam er in veel provincies een aardkundig beleid van de grond en zijn ook de natuurorganisaties aan dit onderwerp meer aandacht gaan geven. En er is nog steeds beweging, zowel nationaal als Europees.

Papier is echter geduldig, de dagelijkse praktijk weerbarstig. Die heeft dan ook nog heel wat uitdagingen. Voorbeelden zijn: de ontwikkeling van een simpel systeem van bodemprofielbeschrijvingen voor natuurbeheersdoeleinden, en een betere acceptatie van morfologische argumenten als onderdeel van een wetenschappelijk bewijsvoering. Meer beleidsmatig: de beperking van verbouw van boomgewassen en lelies op esgronden omdat de bodemerosie op deze gronden daardoor tot de allerhoogste in Europa hoort. Of een werkelijk beekherstel met aandacht voor de morfologie van het dal, de bodemprofielontwikkeling, de samenhang tussen beekdynamiek en debiet en herstel van veengroei in een combinatie met waterretentie, natuurherstel en CO2 problematiek. En zo kunnen we nog wel even met ons wensenlijstje doorgaan.

In de PAW discussies komen we zo regelmatig op het onderwerp *rekkelijken versus preciezen*. Ik vermoed dat ik mijzelf dan onder de preciezen zou moeten rangschikken. Zelf heb ik wat moeite met die discussie. Want net als het uitvoeren van een operatie door een daartoe opgeleid specialist dient plaats te vinden, behoren ingrepen in het landschap mijns inziens ook door de diverse daarvoor gekwalificeerde deelspecialisten te worden uitgevoerd. Natuurlijk wel, net als bij elke andere operatie, in samenspraak met de patiënt, in dit geval dan inclusief de lokale bevolking. Certificering zien wij als belangrijk middel om bij deze ingrepen kwaliteit te bereiken.

De verpakking

Vaak verwonderden we er ons over hoe moeizaam de zorg voor het aardkundig landschap als serieus onderwerp bij beleidsmakers doordringt. Het verdwijnen van de regio-kantoren van Stiboka en de Geologische Dienst en de privatisering van deze diensten heeft hier zeker toe bijgedragen, evenals het relatief lage aantal aardwetenschappers dat werkzaam is bij overheden. Het komt ook dat er geen acute dreiging is, geen urgentie, geen angst voor de eigen gezondheid. Slechts langzaam drong bij ons door dat we een boodschap hebben die behoorlijk abstract is: bodem en landschap zie je niet zomaar, bomen en boerderijen wel. Bovendien communiceren we die abstracte boodschap in moeilijke termen, terwijl mensen verward zijn met hapklare reclameboodschappen. Hoe kunnen we van mensen interesse verwachten voor thema's als eerdgronden en haarpodzolen, terwijl ze nauwelijks interesse hebben in hoe hun eigen lijf functioneert? Hier ligt voor ons aardwetenschappers een belangrijke uitdaging voor de komende jaren.